Ղազարոս Աղայան

Մանուկ-խան

(Ավանդություն)

Ինչպես մեծերի մեջ կան տխմար և իմաստուն մարդիկ, մանուկների մեջ էլ կան տխմարներ ու իմաստուններ: Իմաստությունը հասակից կախումն չունի, այդ մի շնորհք է, որ Աստված նրան է տալիս, ում ընտրում է ինքը: Այսպիսի ընտրվածներ շատ քիչ են լինում թվով: Ամեն մարդ կարող է իմաստությունը սիրել, իմաստասեր լինել, բայց ո՛չ իմաստուն: Սողոմոն իմաստունը տասներկու տարեկան ժամանակ արդեն իմաստուն էր: Դանիել մարգարեն նույնպես իմաստուն էր շատ փոքր հասակից: Այսպիսի իմաստուն մանուկներ հայոց մեջ ևս շատ են եղել: Եվ թեպետ դրանց պատմությունը հեքիաթների կարգն է ընկել, բայց ճշմարիտ եղած բաներ կան: Ահա՛ այդպիսի մի մանուկի պատմություն պիտի անեմ:

* * *

Թիֆլիս քաղաքի փողոցով մի մարդ էր գնում դեպի քաղաքի շուկան՝ ձվով բարձած մի էշ առաջը գցած: Նրա հետևից էլ մի ուրիշ մարդ մի գիժ եզն էր առաջն արած տանում դեպի սպանդանոց: Եզնատերը բղավում է իշատիրոջը.

Իշիդ կապը բռնի՛ր, մի կո՛ղմ քաշվիր . եզս գիժ է, հարու կտա:

Մի քանի անգամ կանչում է այսպես, բայց իշատերը չլսելն է դնում, մինչև եզը հասնում է և իր եղջյուրներով զարկում կթոցներին ու վայր գլորելով կոտրտում ձվանը: Այս ժամանակ իշատերը բռնում է եզնատիրոջ օձիքը և տանում դատարան:

Այս դեպքին ներկա էին շատ մանուկներ և նայում էին նրանց կռվին: Մանուկներից մեկը՝ մի աշխույժ և կայտառ երեխա, երբ տեսավ, որ դրանք դատաստանի են դիմում, նրանց հետևից կանչեց.

Եզնատերը համրանա՛, եզնատերը համրանա՛:

Այս խոսքն իմացավ եզնատերը և, երբ դատավորի մոտ գնացին, իշատերն իր գանգատն արավ, վնասը պահանջեց, դատավորը դարձավ եզնատիրոջը և հարցրեց, թե ի՞նչ ունի ասելու, նա իրան համր ձևացրեց և ձեռքով հասկացրեց դատավորին, որ լեզու չունի:

Այս մարդը համր է, ասաց դատավորը, դու վկաներ բեր, որ քո գանգատը ուղիղ է:

Տե՛ր իմ, պատասխանեց իշատերը, սա սուտ է համր ձևանում, ընդհակառակն՝ քանի անգամ բղավեց հետևիցս, թե՝ մի կո՛ղմ քաշիր էշդ, եզս գիժ է, հարու կտա…

Շա՛տ լավ, ինչո՞ւ ուրեմն չկատարեցիր այդ մարդու ասածը, ուրեմն, էլ ի՞նչ ես ուզում սրանից:

Հետո դատավորը եզնատիրոջը հարցրեց, թե՝ ինչո՞ւ է համրանում, քանի որ խոսել գիտե:

Տե՛ր իմ, այս իմ խելքի բանը չէր, պատասխանեց եզնատերը, այլ՝ Աստուծո ողորմությունն էր, որ ինձ վրա հասավ մի երեխայի բերանով: Երբ որ այս մարդը ինձ քաշքշելով ձեզ մոտ էր բերում, մի շնորհալի մանուկ կանչեց հետևիցս. «Եզան տերը համրանա՛»: Ես էլ նրան լսելով համրացա, և ահա, ինչպես տեսաք, այդ մարդն իր բերանով խոստովանեց, որ ես քանի անգամ կանչեցի իրան, թե՝ էշդ մի կո՛ղմ քաշիր, եզս գիժ է:

Շա՛տ լավ, գնա՛, ասաց դատավորը, դու արդար ես. միայն՝ այն երեխային ուղարկիր ինձ մոտ, ես կուզեմ տեսնել նրան:

Այս դեպքից հետո հայտնի եղավ շատերին, որ իրանց մեջ մի իմաստուն մանուկ կա, և ով որ տեսնում էր նրան՝ գլուխ էր վայր բերում, ինչպես մեծ մարդու, և հարգում ու պատվում նրան, ինչպես Աստուծո ընտրածի:

* * *

Բուն բարեկենդանի կիրակի երեկոն էր: Ամեն տանը մեծ խնդություն և ուրախություն կար: Տխուր էր միայն քաղաքի մեջ մի նշանավոր կին՝ իր աղախնու և երեխանց հետ: Դրանք ոչինչ չունեին ուտելու:

Տիկնոջ մարդը երևելի հարուստ վաճառական էր: Երկար ժամանակ էր, ինչ որ հեռացել էր քաղաքից և կնոջ համար ապրուստ չէր ուղարկել: Կինն սկսել էր տան կայքը քիչ-քիչ ծախել և նրանով կառավարվել էր մի կերպ, վերջն սկսել էր ձեռագործություն անել, բայց դրանով այնքան վարձատրություն չէր ստանում, որ բավական լինի իր ապրուստին: Այդ օրվա ձեռագործին ընդամենը երկու շահի էին տվել, մի շահու յուղ ու հաց էր առնուլ տվել, խաշու շինել, մի շահու էլ՝ խունկ ու մոմ:

Այս տխրալի րոպեին մեկ էլ հանկարծ դուռը թխկթխկացրին: Կնոջ ամուսինն էր նա, որ նոր էր եկել օտարությունից:

Ո՞վ ես, հարցնում են ներսից, բայց մարդը խորամանկությամբ իր անունը չի տալիս, իր կնոջ հավատարմությունը փորձելու համար:

Ես եմ, ասում է, ի՞նչ եք հարցնում, մի՞թե չեք ճանաչում: Եվ այս ասում է ձայնը փոխած:

Հարցնողը աղախինն էր, իսկ կինը բաց էր արել պատուհանը, որ եթե օտար մարդ լինի ներս եկողը, իսկույն ինքն իրան վայր գլորե տան երրորդ հարկից: Այնքան տարի խեղճություն էր քաշել, բայց ոչ ոքի հայտնած չէր իր չքավորությունը, արատավորած չէր իր մաքուր անունը, լավ էր համարել մեռնել, քան թե որևէ անպատվություն բերել իր անվանը: Մարդը երբ համոզվեց, որ օտարի առջև իր դուռը փակ է եղել, նոր հայտնեց իր անունը իր սեփական ձայնով, թե՝ ես Ավագն եմ, և դուռն իսկույն բացվեց իր առջև:

Ներս գնաց տուն, բարևեց կնոջը՝ չորս կողմին նայելով, և տունն անշուք ու ամեն զարդ ու զարդարանքից զուրկ գտնելով՝ մնաց ապշած, թե այս ինչ է նշանակում:

Այս ի՞նչ բան է, ինչո՞ւ եք այսպես, հարցրեց:

Դո՛ւ ողջ լինիս, ասաց կինը, ի՞նչ է եղել:

Զարմանում եմ, ասաց մարդը, մի՞թե մեր այսինչ ծառան քեզ չի հասցրել իմ ուղարկած գոհարը:

Ոչինչ չեմ ստացել նրանից, ասաց կինը. բայց նա այժմ այլևս ծառա չէ, այլ՝ քաղաքիս առաջին հարուստն է. տներ է շինել հոյակապ պալատների նման, շինել է և մի մեծ եկեղեցի իր անունով, թագավորի առաջին սիրելին է այժմ:

Հասկացա՛. ուրեմն, իմ ուղարկած հարստությունը իրան է սեփականել և ձեզ մատնել այս թշվառությանը: Շա՛տ լավ, ես կիմանամ, թե վաղն ի՛նչ օյին կբերեմ նրա գլխին: Հիմա դատարկեցե՛ք խուրջինս, այնտեղ ուտելու բան շատ կա, այս երեկոյիս բավական է մեզ. վաղն Աստված ողորմած է:

Մյուս օրը մեծ պասի երկուշաբթի օրն էր: Քաղաքի բոլոր թաղերում մի-մի խանություն էին հաստատել, և մեծ-մեծ աղա մարդիկն անգամ բուրդը դուրս մուշտակներ էին հագել, փափախները՝ նույնպես, երեսներին ալյուր քսել, շրջապատվել փառաշներով, որոնք նույնպես ծաղրական շորեր էին հագել: Ամեն անցնողի կանչում էր խանը և, մի բանում մեղադրելով, նրանից մի տուգանք էր առնում: Այս խաներից ամենից նշանավորը Մանուկ-խանն էր:

Մեր իմաստուն մանուկին խան էին շինել, և նա դատաստան էր անում ոչ ծաղրածությամբ, այլ՝ բոլորովին լուրջ կերպով: Բոլոր մեծ ու փոքր մնացել էին հիացած՝ տեսնելով, որ մի տասներկու տարեկան պատանի մարդկանց սրտերի խորքերն է թափանցում, նրանց վատ արարքները երեսներին զարկում և հրամայում իր փառաշներին, որ ծեծեն անխնա և որոշած տուգանքն առնեն: Բայց և շատերին, որոնք զրկված էին, խեղճ էին և թշվառ, նրանց էլ կանչում էր, մխիթարում, խրատում և հավաքած տուգանքներից մի բան տալիս, որ տանեն իրանց պակասությունը հոգան:

Հենց ա՛յս միջոցին Մանուկ-խանը նկատեց, որ մի մարդ, երեսի գույնը նետած՝ անց է կենում շտապ-շտապ, բռունցքը սեղմելով և պռոշները կծոտելով: Իսկույն հրամայեց իր փառաշներին, որ բռնեն այն մարդին: Մարդին բռնեցին և բերին Մանուկ-խանի առջևը կանգնացրին: Այս մարդը Ավագ վաճառականն էր:

Ի՞նչ մարդ ես դու և ո՞ւր ես գնում այդպես կատաղած, հարցրեց Մանուկ-խանը:

Վաճառականը, տեսնելով, որ սա հանաք չի անում և պատրաստ է մինչև անգամ ծեծել տալու, ասաց.

Խա՛ն, գլխիդ արևիդ մատաղ, ես մի գանգատ ունիմ, արդար դատաստան արա: Այսինչ ժամանակ այսինչ մարդու ձեռքով ես Բաղդադից մի հրաշալի գոհար ուղարկեցի իմ կնոջ համար: Երեկ երեկոյին եկա և իմացա, որ մարդը իմ ամանաթս տեղ չի հասցրել: Այսօր գնացի իրան ասացի, նա թե՝ ես տվել եմ կնոջդ, նա որ շռայլ լինի և վատնե՝ ես ի՞նչ մեղավոր եմ: Եվ սկսեց կնոջս վրա վատ-վատ բաներ խոսել: Գնացի թագավորին գանգատվեցի, թագավորը կանչեց նրան, նա էլ՝ իր հետ երեք վկա բերավ, որոնք միաբերան հաստատեցին, որ մարդն իմ գոհարը տվել է կնոջս: Ի՞նչ է մնում ինձ անել այժմ, թե ո՛չ մահու չափ պատժել կնոջս: Ահա՛ և այն մարդիկը, որոնք անցնում են:

Շա՛տ լավ, ասաց Մանուկը: Գրագիրնե՛ր, գրեցե՛ք այս մարդու գանգատը, իսկ դուք, փառաշնե՛ր, բռնեցե՛ք այն չորսին էլ և բերե՛ք այստեղ:

Փառաշները բռնեցին երբեմնի ծառա, իսկ այժմ՝ քաղաքի աղաներից մեկին և նրա երեք վկաներին: Մանուկ-խանը հրամայեց, որ վկաներին հեռացնեն իրարից և ջոկ-ջոկ սենյակում փակեն: Հետո դառնալով թազա հարուստին՝ ասաց.

Այս մարդը քեզ ի՞նչ գոհար է տվել, ի՞նչ գույն ուներ, ի՞նչ ձև ուներ, ի՞նչ մեծություն, ի՞նչ ծանրություն և ի՞նչ զորություն:

Մարդն ասաց, որ գոհարը մի քար էր՝ կատվի աչքի չափ և նման: Ցերեկը խավար էր երևում, իսկ գիշերը փայլում էր: Թե ի՞նչ ծանրություն ուներ՝ չգիտեմ, չեմ կշռել, և թե ի՞նչ զորություն ուներ՝ նույնպես չգիտեմ, չեմ փորձել:

Դո՛ւ ասա. ի՞նչ զորություն ուներ գոհարը, հարցրեց վաճառականին:

Իմ գոհարն այն զորությունն ուներ, որ ինչ դատարկ քսակում էլ դնեիր, իսկույն ոսկով կլցվեր, պատասխանեց Ավագը:

Շա՛տ բարի: Իսկ դու ի՞նչ արիր այն գոհարը, հանձնեցի՞ր տիրոջը, հարցրեց մեղադրվողին:

Այո՛, հանձնել եմ, պատասխանեց թագա հարուստը:

Շա՛տ լավ, տարե՛ք սրան մի առանձին սենյակ և բերե՛ք վկաներից մեկին:

Դու տեսա՞ր, հարցրեց վկային, որ այն մարդը այս մարդու կնոջը հանձնեց սրա ուղարկած ամանաթը:

Այո՛, պատասխանեց վկան:

Ի՞նչ բան էր:

Քար էր:

Ի՞նչ ձև ուներ:

Կլոր էր:

Ի՞նչ գույնի քար էր:

Սպիտակ:

Ի՞նչ մեծություն ուներ:

Ահա՛ այսչափ կլիներ, ասաց նա՝ ցույց տալով իր ձեռքի բռունցքը:

Թանա՛ք քսեցեք սրա ամբողջ բռունցքին, և նրանով թող դրոշմե թղթի վրա քարի մեծությունը:

Հրամանը կատարվեց: Թագա հարուստը, սուտ վկաներ վարձելով՝ նրանց ասել էր, որ քար է եղել իր ստացածն ու տվածը, բայց մոռացել էր ասել, թե ինչպիսի՛

քար էր:

Հիմա տարե՛ք սրան իր սենյակը և մյուս վկային բերե՛ք:

Մյուս վկան էլ ցույց տվավ, որ քարի մեծությունը մի թաթաչափ էր, ձևը տափակ էր, գույնը՝ սև:

Երրորդ վկան ցույց տվավ, որ քարի մեծությունը եղունգի չափ էր, գույնը՝ կարմիր, ձևը՝ քառանկյունի:

Մանուկ-խանն այս ամենը գրել տվավ և հետո բոլորին երես առ երես բերելով՝ կարդաց ամենքի ցուցմունքները: Սուտ վկաները սարսափի մեջ ընկան, ամանաթ ուրացողը ամոթահար եղավ:

Բոլոր հանդիսականները միաձայն գոռացին.

Կախեցե՛ք դրանց, կախեցե՛ք, խեղդեցե՛ք, սպանեցե՛ք:

Սպասեցե՛ք, ասաց Մանուկ-խանը և, դառնալով ուրացողին, ասաց.

Այս րոպեիս ե՛տ դարձրու այս մարդի ապրանքը, և քեզ կազատեմ, եթե ոչ՝ կհրամայեմ, և իսկույն կգլխատեն քեզ:

Թագավորի մոտ գնալիս ուրացողը գոհարը տարել էր հետը, որ եթե բանը բացվի՝ ետ դարձնե: Ծոցիցը հանեց գոհարը և տվավ Մանուկ-խանին:

Մանուկ-խանն էլ գոհարը հանձնեց տիրոջը և ստորագրություն առավ նրանից, որ իր ապրանքն ստացավ:

Ժողովուրդը շատ գոհ մնաց այդ արդար դատաստանից և Մանուկ-խանին գովասանելով մինչև երկինք բարձրացրեց: Այս դատաստանի լուրը հասավ մինչև թագավորի ականջը: Թագավորը կանչեց Մանուկ-խանին և ամեն բան մանրամասն իմանալով՝ մեծ պարգևներ տվավ նրան և իր մեծ իշխանների կարգը դասեց:

Մինչև այսօր էլ Մեծ պասի երկուշաբթի օրը շատերն են խան դառնում Թիֆլիսում, բայց Մանուկ-խանի պես խան միայն մեկ անգամ է եղել և այլևս չի կրկնվել: